

Academic Article

DEMOCRATIC PEDAGOGY IN PRACTICE: STRATEGIC APPROACHES
TO SOCIAL STUDIES FOR FOSTERING ACTIVE CITIZENSHIP

ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย: ข้อเสนอทางออกในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา
เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา

Received: November 17, 2025

Revised: January 21, 2026

Accepted: February 2, 2026

Onsiripim Borihabtanachot^{1*}

ออร์สิริพิมพ์ บริหารธนโชติ^{1*}

¹Sanpatongwittayakom School

¹โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม

*Corresponding Author, E-mail: b_onsiripim@outlook.com

Abstract

Democratic Pedagogy in Practice: Strategic Approaches to Social Studies for Fostering Active Citizenship aims to (1) propose a theoretical framework that connects to practical approaches in social studies instruction, (2) expand the paradigm of democracy from curriculum design to classroom practice in Thailand, and (3) suggest pathways for cultivating active citizens who are critical, responsible, and meaningfully engaged in democratic society. Although democracy has been embedded in the national curriculum since the October 14, 1973 movement, it has largely remained confined to social studies content and symbolic activities. “Democratic Classroom Practices” are therefore proposed as a starting point for restructuring power relations in schools and classrooms in ways that do not diminish students’ dignity a key factor contributing to school dropout. The ideas of Paulo Freire, who viewed education as a process of liberation, and John Dewey, who emphasized learning for life, provide the foundation for designing spaces where teachers and students co-intentionally construct knowledge through questioning, dialogue, and reflection. The study identifies four strategic approaches (1) moral deliberation, (2) cultivation of democratic dispositions, (3) acceptance of cultural diversity, and (4) problem-based learning for social change. These approaches foster moral reasoning, social responsibility, coexistence with diversity, and democratic problem-solving. The article argues for shifting pedagogy from hierarchical to horizontal structures, positioning schools as safe spaces that promote rights, freedoms, equality, and diversity. This transformation is essential for building active citizens capable of driving social change and living meaningfully in democratic society.

Keywords: Democratic Classroom, Social Studies, Active Citizenship

บทคัดย่อ

“ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย: ข้อเสนอทางออกในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เสนอกรอบเชิงทฤษฎีที่เชื่อมโยงสู่แนวคิดเชิงปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา (2) ขยายกระบวนการทัศน์ประชาธิปไตยจากกรอบหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริงในห้องเรียนไทย และ (3) เสนอแนวทางการสร้างพลเมืองเข้มแข็งที่มีวิจรรย์ญาณ รับผิดชอบ และมีส่วนร่วมอย่างมีคุณค่าในสังคมประชาธิปไตย แม้ประชาธิปไตยจะถูกบรรจุในหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แต่กลับถูกจำกัดอยู่ในเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาและกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ “ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย” จึงถูกเสนอให้เริ่มต้นจากการจัดวางอำนาจใหม่ในโรงเรียนและห้องเรียน โดยไม่ลดทอนศักดิ์ศรีของนักเรียน ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การหลุดออกจากระบบการศึกษา แนวคิดของ Paulo Freire ที่มองการศึกษาเป็นกระบวนการปลดปล่อย และ John Dewey ที่เน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิต ถูกนำมาเป็นฐานในการออกแบบพื้นที่เรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ครูและนักเรียนมีเจตนาร่วมในการสร้างความรู้ ผ่านการตั้งคำถาม การสนทนา และการไตร่ตรองร่วมกัน ผลการศึกษาเสนอกรอบแนวคิดสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การอภิปรายเชิงคุณค่าและศีลธรรม (Moral-Democratic Approach) (2) การบ่มเพาะคุณลักษณะประชาธิปไตย (Character-Democratic Approach) (3) การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multicultural Democratic Approach) และ (4) การเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Democratic Problem-Based Learning) สามารถส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนให้มีวิจรรย์ญาณทางศีลธรรม รับผิดชอบต่อสังคม ความสามารถในการอยู่ร่วมกับความหลากหลาย และทักษะการแก้ปัญหาเชิงประชาธิปไตย ข้อเสนอหลักของบทความคือการเริ่มต้นที่การเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้จากแนวตั้งสู่แนวราบ ครูทุกวิชาจำเป็นต้องมีมีโนทัศน์ประชาธิปไตย และโรงเรียนต้องเป็นพื้นที่ปลอดภัยที่ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความหลากหลาย เพื่อสร้างพลเมืองเข้มแข็งที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีคุณค่าในสังคมประชาธิปไตย เพื่อเป็นแนวทางสำคัญสำหรับครู นักวิชาการ และผู้กำหนดนโยบายในการออกแบบการเรียนรู้และสร้างบรรยากาศโรงเรียนที่เคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ห้องเรียนประชาธิปไตย สังคมศึกษา พลเมืองเข้มแข็ง

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยที่เผชิญกับความท้าทายหลากหลายด้าน ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมที่ดำเนินมาอย่างยาวนาน ความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน ได้สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนทั้งในโลกจริงและโลกออนไลน์ หนึ่งในประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางคือระบบการศึกษาของไทย โดยเฉพาะโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในโรงเรียน ซึ่งหลายฝ่ายมองว่าอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน ดังในช่วงที่ผ่านมา เราได้เห็นการแสดงออกของนักเรียนที่เรียกร้องให้มีการทบทวนและปรับเปลี่ยนระบบการศึกษา รวมถึงวัฒนธรรมอำนาจนิยมที่ฝังรากลึกในโรงเรียนไทย การตั้งคำถามต่อบทบาทของครู การจัดการระเบียบวินัย และบรรยากาศในโรงเรียนที่อาจไม่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างมีศักดิ์ศรี ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสนทนาในวงกว้างเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรมในพื้นที่การศึกษา ประเด็นเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่เคารพความเป็นมนุษย์ของทุกคน ลดความเหลื่อมล้ำ และส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนและความรุนแรงในโรงเรียน ซึ่งยังคงเป็นความท้าทายสำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งนำไปสู่ปัญหาการหลุดออกจากระบบการศึกษาของนักเรียนไทย ดังรายงานสถานการณ์เด็กหลุดจากระบบการศึกษาในประเทศไทยในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยเผชิญกับปัญหาเด็กและเยาวชนหลุดจากระบบการศึกษาว่าหนึ่งล้านคนซึ่งอยู่ในระดับที่น่ากังวล และอีกกว่า สองแสนคน เป็นเด็กที่ “เสี่ยงหลุด” จากระบบในอนาคตอันใกล้ (Equitable Education Fund, 2023) สาเหตุหลักของการหลุดออกจากระบบการศึกษา

แบ่งออกเป็นหลายปัจจัย โดยปัจจัยที่พบมากที่สุดคือ ความยากจนและภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัว รองลงมา ครอบครัวแตกแยก การย้ายถิ่นฐาน และการไม่มีผู้ดูแลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เด็กขาดความมั่นคงทางสังคมและการศึกษาอีกทั้งปัจจัยที่สำคัญคือ การถูกผลักออกจากระบบการศึกษาอย่างไม่เป็นธรรม Thairath Online (2023) และ Prachachat Business (2023) อย่างไรก็ตามแม้ประเทศไทยจะมีกรอบกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กและเยาวชน ทั้งในระดับรัฐธรรมนูญ กฎหมายคุ้มครองเด็ก และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ในทางปฏิบัติยังพบว่าโรงเรียนจำนวนไม่น้อยยังเผชิญกับความท้าทายในการดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักการเหล่านี้ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับภาวะเปราะบางภายในโรงเรียนและห้องเรียน ซึ่งบางครั้งอาจถูกตั้งคำถามว่า ขัดแย้งกับหลักสิทธิมนุษยชนหรือไม่ การใช้วาทกรรมเรื่อง “ความมีวินัย” ผ่านโครงสร้างสถาบันและบทบาทหน้าที่ของครู อาจนำไปสู่การจัดระเบียบที่เน้นการควบคุมมากกว่าการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียน ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะเมื่อมีเสียงสะท้อนจากนักเรียนและผู้ปกครองเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่อาจไม่เอื้อต่อการเติบโตอย่างมีคุณภาพ คำถามสำคัญที่ตามมาคือ เราจะออกแบบระบบการศึกษาอย่างไรให้สามารถรักษาสมดุลระหว่างการจัดการภายในโรงเรียนกับการเคารพสิทธิ เสรีภาพ และความเป็นมนุษย์ของนักเรียนได้อย่างแท้จริง?

การทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าวทำให้หวนกลับไปศึกษาแนวคิดของ เปาโล แฟร์รี ที่ปรากฏในหนังสือ การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ที่ว่า “ความกลัวเสรีภาพ” เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างผู้กดขี่กับผู้ถูกกดขี่ คือ ข้อกำหนด (Prescription) การออกข้อกำหนดในทุกลักษณะ คือ การยึดยึดตัวเลือกของฝ่ายหนึ่งให้อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อเปลี่ยนจิตสำนึกของฝ่ายที่ถูกกำหนดให้ตรงกับจิตสำนึกของผู้กำหนด ดังนั้น พฤติกรรมของผู้ถูกกดขี่จึงเป็นพฤติกรรมที่ถูกกำหนดให้เป็นไปตามแนวทางของผู้กดขี่ Freire ผ่านฉบับแปลของ (Kulkornkanwan, 2017) จนนำมาสู่การตั้งคำถามการศึกษาคืออะไร? แนวคิดนี้สอดคล้องกับการวิพากษ์ของ เพลโต ที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการตั้งคำถามและการสนทนา (Dialogue) เพื่อให้มนุษย์เข้าใจตนเองและใช้ปัญญาเชิงเหตุผลในการแสวงหาความจริง (Maneepairoj, 2008) การศึกษาที่จะปลดปล่อยจึงต้องสร้างความสัมพันธ์เชิงสนทนา ยกปัญหาเป็นจุดตั้งต้นของการเรียนรู้ และเปิดพื้นที่ให้ครูและนักเรียนเป็นผู้ร่วมสร้างความรู้ใหม่อย่างมีเจตนาพร้อม (Co-intentionality)

ดังนั้น การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ ในมุมมองของนักมนุษยนิยมและอิสรินิยมอย่าง เปาโล แฟร์รีได้เสนอโมทัศน์ “เสรีภาพ” ในการจัดการศึกษาเพื่อการปลดปล่อย สองขั้นตอน ในขั้นตอนแรกผู้ถูกกดขี่เปิดโปงโลกของการกดขี่และมุ่งก่อการเปลี่ยนแปลงผ่านการรู้ปฏิบัติ ในขั้นตอนที่สอง สภาพการกดขี่ได้รับการเปลี่ยนแปลงแล้ว กลายเป็นการศึกษาของทุกคน ขจัดมายาคติที่สร้าง วัฒนธรรมการครอบงำ เช่น เด็กชายขอบ เด็กมีปัญหา นักเรียนฉลาด-โง่ ก้าวร้าว ออกตัญญู นักเรียนผิด ครูถูกเสมอ ฯลฯ ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมในระบบการศึกษาและกิจกรรมต่างๆ จนนำไปสู่ “การศึกษาแบบคัดทิ้งชีวิตมนุษย์” นอกจากนี้ โมทัศน์ “เสรีภาพ” การจัดการศึกษา ต้อง มีเจตนาพร้อม (Co-intentional) ครูและนักเรียน ที่มีเจตนาพร้อมกันว่าด้วยความ เป็นจริง ต่างเป็นผู้กระทำ (Subject) ในการร่วมกันรังสรรค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ สิ่งสำคัญคือกระบวนการที่ได้ความรู้ ความจริงผ่านการไตร่ตรองและการทำร่วมกัน ในฐานะ ผู้รังสรรค์ความรู้ขึ้นมาใหม่อย่างถาวร ไม่ใช่การมีส่วนร่วมปลอมๆ แต่เข้าร่วมอย่างตั้งมั่นในพันธกิจ

ดังกรณีตัวอย่าง โรงเรียนรัฐบาลในสหรัฐอเมริกาเผยแพร่ข้อมูลการผลิตซ้ำของความไม่เท่าเทียมกันของสังคมส่งผลให้เยาวชนลดลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะนักเรียนผิวสีและนักเรียนที่มีความยากจน (National Council for the Social Studies, 2013) สอดคล้องกับปัญหาการกดขี่ โดยมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยในด้านอัตลักษณ์ทางสังคม อำนาจและสิทธิพิเศษ ที่มีผลต่อการเข้าถึงความรู้ เนื้อหา ทักษะและกระบวนการที่ควรเป็นเส้นทางสู่ความยุติธรรมทางสังคม (Freire, 1979) รวมถึงความหลากหลายที่เพิ่มสูงขึ้นในโรงเรียน ยุคที่ผู้คนต้องการเปลี่ยนแปลงในการเตรียมครูให้เข้าถึงเนื้อหา ทักษะ และกระบวนการทางสังคมที่จำเป็นต่อการมีส่วนร่วมของพลเมืองและความยุติธรรมทางสังคม แต่อย่างไรก็ตามสำหรับในประเทศสหรัฐอเมริกาถึงแม้จะมี พรบ. สิทธิพลเมือง, พรบ. ความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษา, พรบ. การศึกษาสำหรับบุคคลผู้พิการ และกฎหมายอื่นๆ ในสหรัฐอเมริกา

กระบวนการยุติธรรม สิทธิพลเมือง ยังไม่ใช่เพียงแค่สำหรับการเตรียมครู เพื่อเข้าถึงการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันและลดการผลิตซ้ำ (Donahue-Keegan et al., 2019)

จากบริบทและฐานแนวคิดที่กล่าวมาเพื่อชี้ให้เห็นว่า ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ยังสัมพันธ์กับการหลุดออกจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชนจำนวนมากและวัฒนธรรมอำนาจนิยมในระบบการศึกษาไทย ไม่เพียงแต่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนแต่ยังเป็นอุปสรรคต่อการสร้างรากฐานประชาธิปไตย รวมถึงกระบวนการในการสร้างพลเมืองเข้มแข็งผ่านระบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนในช่วงวัยมัธยมที่เป็นช่วงวัยมีความสำคัญเพราะเป็นช่วงวัยเปลี่ยนผ่านจากเด็กไปสู่วัยรุ่นตอนปลายและเตรียมเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่ตอบสนองต่อความต้องการในการสร้างอัตลักษณ์ การพัฒนาทักษะชีวิต และการเตรียมความพร้อมสู่การเป็นพลเมืองประชาธิปไตยที่มีคุณภาพในสังคมโลกยุคใหม่ วัตถุประสงค์ของบทความนี้จึงมุ่งศึกษาเพื่อเสนอแนวทางเชิงทฤษฎีและปฏิบัติในการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคโดยใช้แนวคิดประชาธิปไตยและการศึกษาปลดปล่อยเป็นฐาน เพื่อให้โรงเรียนไทยสามารถเปลี่ยนผ่านจากพื้นที่แห่งการควบคุมไปสู่พื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มีความหมาย และเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีวิจารณญาณและมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังนั้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางการศึกษา การทบทวนกฎระเบียบให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน และการส่งเสริมบทบาทของครูในฐานะผู้อำนวยความรู้มากกว่าผู้ควบคุม คือแนวทางที่ควรได้รับการสนับสนุน เพื่อให้โรงเรียนเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มีความหมายและเคารพความหลากหลายของผู้เรียนอย่างแท้จริง

ประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาของไทย

สำหรับประเทศไทยแนวคิดประชาธิปไตยเริ่มปรากฏในหลักสูตรการศึกษาชัดเจนภายหลังช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยเฉพาะหลักสูตรมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518 เพื่อสร้างพลเมืองที่ดี มีศีลธรรม รู้จักสิทธิหน้าที่ รู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ตลอดจนมีทัศนคติในการเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมประชาธิปไตย และเพื่อให้เข้าใจปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในปัจจุบัน โดยมีข้อสังเกตว่า หลักสูตรปรับปรุงนี้มีความแตกต่างจากหลักสูตรที่ผ่านมาคือ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างประชาธิปไตยไว้ในหมวดวิชาภาษาไทยด้วย เห็นได้จาก “...เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเพื่อแสดงออกอย่างมีวิจารณญาณตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย” (Ministry of Education, 1975) ภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นต้นมา งานวิจัยของ Thamwintorn ในปี 1989 ที่ศึกษาเรื่อง “การกล่อมเกลากองทัพการเมืองโดยผ่านหนังสือเรียน: วิเคราะห์หนังสือเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา 2521” พบว่า ในหลักสูตรดังกล่าวเน้นเนื้อหาด้านการยอมรับอำนาจรัฐ ความจงรักภักดีต่อชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ ส่วนเรื่องประชาธิปไตยกล่าวถึงเพียงให้รู้เรื่องหลักการเท่านั้น ไม่ได้เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการรวมกลุ่มทางการเมือง การกล่อมเกลารัฐผ่านหนังสือเรียนที่ใช้สอนในโรงเรียนประถมศึกษาเวลานั้นจึงมีส่วนสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองให้แก่รัฐ โดยเฉพาะหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2551 ประชาธิปไตยถูกทำให้เป็นหน่วยการเรียนรู้ในการเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา เท่านั้น นั่นหมายความว่า เรามุ่งหมายให้ประชาธิปไตย เป็นเพียงหลักการ หากมองในแง่ความเป็นจริง ยกหน้าที่การสอนทฤษฎีประชาธิปไตยไว้กับครูสังคมศึกษาเท่านั้น

ประชาธิปไตยมิใช่หลักการ แต่ประชาธิปไตย คือ วิธีการและเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ยุคเริ่มแรก นั่นหมายถึง การมีสิทธิและเสรีภาพ จึงไม่แปลกที่จะเกิดการตั้งคำถามกับความย้อนแย้งกับปรากฏการณ์ที่ขึ้นในห้องเรียนและโรงเรียนที่มีได้มีบรรยากาศประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีกิจกรรมเสริมหลักสูตร กล่าวคือ กิจกรรมสภานักเรียน การเลือกตั้งหัวหน้าห้อง ล้วนเป็นแต่เพียงมายาคติ ที่ไว้คอยตรวจตรา สอดส่องในโรงเรียนเท่านั้น มิได้มีการกิจข้องแวะกับประชาธิปไตย นอกจากการได้มาด้วยกระบวนการเลือกตั้ง ดังนั้นประชาธิปไตยจึงควรเริ่มต้นด้วยการปรับมุมมอง ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนประชาธิปไตยสมควรเป็นเนื้อหาที่ใช้สำหรับเรียนและมีใช้หน้าที่ครูสังคมศึกษาเท่านั้นแต่ควรเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนทุกรายวิชา

จำเป็นจะต้องมีมีโนทัศน์ประชาธิปไตยที่จะต้องร่วมมือกันกับนักเรียน โดยให้ประชาธิปไตย เป็นกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ตามธรรมชาติของแต่ละรายวิชา และสิ่งสำคัญในหน้าที่ครูที่จะทำให้ประชาธิปไตยสำเร็จ คือ ครูต้องมีหน้าที่ ปกป้องสิทธิ เสรีภาพของนักเรียน ตามแนวคิดที่เป็นสากลนิยม (Internationalism) ได้แก่ การให้คุณค่าความเท่าเทียมกัน เคารพสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคตามหลักประชาธิปไตย หลักสิทธิมนุษยชน และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อผลักดันมุมมองความเป็นมนุษย์ในฐานะของพลเมืองสอดคล้องกับเป้าหมายตามแนวคิดทางสังคมวิทยาการศึกษาของGeorges Herrington ที่มุ่งสนใจไปที่การเข้าใจบทบาทของครู,โรงเรียนที่เสมือนเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความก้าวหน้าแก่สังคม รวมทั้งเข้าใจปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อโรงเรียน รวมทั้งอุดมการณ์แห่งประชาธิปไตย วัฒนธรรม แนวโน้มทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา

ดังนั้น การที่ครูผู้สอนอาจไม่สามารถที่จะใช้เพียงแค่ศาสตร์เดียว เพราะมิติของพลเมืองวิถีประชาธิปไตยนั้นจำเป็นต้องสร้างครูในแง่ของจิตวิญญาณที่ให้คุณค่าเรื่อง เสรีภาพที่ควรเสมอภาค เคารพความแตกต่างและยอมรับความหลากหลาย นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตัวครูในยุคที่ผู้คนที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาในเชิงความเสมอภาคกันทางสังคม (Social Equality) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกันและคำนึงถึงความหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมยุคดิจิทัลที่เกิดปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองจากการต่อสู้พลเมืองนับตั้งแต่การปฏิวัติฝรั่งเศส 1989 มาจนถึงขบวนการทางสังคมในรูปแบบใหม่ยุคดิจิทัล กล่าวคือ “การเมืองฉายภาพอนาคต” หมายถึง การเมืองที่ไม่แยกระหว่างเป้าหมายกับกระบวนการอีกต่อไป คือ ประชาธิปไตยจะเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการในตัวเอง โรงเรียนและครูผู้สอนเองต้องนำเสนอแนวคิดที่เป็นสากลนี้ในการ “ฉายภาพ” การมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการประชาธิปไตย โดยเฉพาะประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) จากเนื้อหา,ทักษะและกระบวนการทางประชาธิปไตย แล้วนำไปสู่การออกแบบการเรียนการสอนแบบอิงแนวคิดที่ประชาธิปไตยโดยเริ่มจากห้องเรียน

นิยามความหมาย ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย

ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตยเกิดขึ้นจากแนวคิด “การศึกษาฐานแห่งเสรีภาพ” (Freedom-based education) ซึ่งมีรากฐานทางปรัชญาจากประเพณีตะวันตก โดยเฉพาะแนวคิดของนักปรัชญากรีกโบราณ กลุ่มนักคิดแนวโรแมนติก เช่น Rousseau และ Froebel แนวเสรีนิยมแบบอนาธิปไตย (Libertarian-Anarchist Tradition) และขบวนการ Transcendentalist ในอเมริกาช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงการเคลื่อนไหวทางการศึกษาในศตวรรษที่ 20

การศึกษาฐานแห่งเสรีภาพ (Freedom-based education)มาจากสมมติฐานที่ว่าผู้คนมีความอยากรู้อยากเห็นโดยธรรมชาติและมีความปรารถนาโดยกำเนิดที่จะเรียนรู้และเติบโต หากปล่อยทิ้งไว้โดยปราศจากจินตนาการไม่บังคับและไม่มี การปรุงแต่ง เช่น โดยการปฏิบัติทางการศึกษาแบบเดิมที่มักส่งผลให้ลักษณะที่มีมา แต่กำเนิดเหล่านั้นลดน้อยลง ผู้คนจะกระตือรือร้นและเฝ้าหาความสนใจของตนอย่างจริงจังและด้วยเหตุนี้จึงเรียนรู้และสร้างความหมายจากสิ่งเหล่านี้ เป็นเจ้าของและร่วมกับผู้อื่น และเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ได้รับเกียรติและเคารพในกระบวนการนี้พวกเขาจึงกลายเป็นสังคมที่ให้เกียรติและเคารพในศักดิ์ศรีและความเป็นอิสระของผู้อื่น แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักการศึกษาและนักคิดหลายท่าน ในบทความ Democratic Classrooms: Promises and Challenges of Student Voice and Choice, Part One ของ Morrison ในปี 2008 ซึ่งล้วนเสนอว่าการศึกษาที่แท้จริงต้องปลดปล่อย ไม่ควบคุม และเคารพในศักยภาพของมนุษย์

ห้องเรียนประชาธิปไตย คือ พื้นที่ที่มีการพัฒนาบุคลิกภาพของนักเรียนโดยรวมเป็นสถานที่ที่กระบวนการของการมีมนุษยธรรม นักเรียนเป็นปัจจัยพื้นฐานของการเรียนการสอนประกอบด้วยการพัฒนาของแต่ละบุคคล โครงสร้างการแสดงความคิดของตนเองอย่างเสรีโดย ปราศจากการต่อต้าน ครูต้องไม่บังคับให้นักเรียน ฟัง สังเกต จดจำและทำซ้ำสิ่งที่บอกหรือแสดงให้ผู้เรียน สามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้และตอบสนองความต้องการของนักเรียน แต่ไม่ได้หมายถึง การปฏิเสธตำแหน่งของครู แต่ตรงกันข้ามครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีกิจกรรมสำหรับทุกคนและบทบาทของเขาคือการทำหน้าที่ผู้จัด ผู้ประสานงาน

ครูเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ให้ความหมายของแต่ละกิจกรรมและนักเรียนเป็นผู้ให้บริการกิจกรรมนั้นๆซึ่งนักเรียนจะให้ความมั่นใจตั้งแต่ครูจนถึงความสามารถของนักเรียน (Kocaska, 2009)

ห้องเรียนประชาธิปไตย หมายถึง สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างสม่ำเสมอ โดยคำนึงถึงความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีของผู้เรียน การตัดสินใจเหล่านี้อาจครอบคลุมถึงการร่วมสร้างกฎและความคาดหวังในชั้นเรียน การกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของครูและนักเรียน การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ รวมถึงการเลือกเนื้อหาและวิธีการประเมินผลที่เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนแนวคิดนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่อธิบายว่า “ห้องเรียนประชาธิปไตย” สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับจุลภาคภายในชั้นเรียน ไปจนถึงระดับมหภาคทั้งโรงเรียน โดยในแต่ละระดับสามารถกำหนดแนวทางปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยที่แตกต่างกันได้ เช่น ในระดับชั้นเรียน ครูอาจเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการอภิปราย เสนอความคิดเห็น เลือกรูปแบบการเรียนรู้หรือการมอบหมายงานที่หลากหลาย รวมถึงการให้คะแนนด้วยตนเอง และการร่วมออกแบบหลักสูตร เช่น การกำหนดเนื้อหาและเกณฑ์การประเมินร่วมกันในระดับโรงเรียน อาจมีการเปิดพื้นที่ให้นักเรียนเลือกเรียนวิชาตามความสนใจ กำหนดวิธีการเรียนรู้ และจัดตารางเวลาเองได้อย่างอิสระ ซึ่งสะท้อนถึงการเคารพในเสรีภาพ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของนักเรียนในฐานะพลเมืองที่มีสิทธิในการกำหนดทิศทางการเรียนรู้ของตนเอง (Morrison, 2008)

จากแนวคิดห้องเรียนประชาธิปไตย นักการศึกษาและนักปรัชญาหลายท่าน เช่น Bhavé, Dewey, Gatto, Goodman, Holt, Holzman, Illich และ Shor ได้รับการกล่าวถึงในบทความของ Morrison (2008) ที่เสนอว่า การจัดการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสรภาพและทางเลือก จะนำไปสู่การพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่มีคุณภาพในระยะยาว เนื่องจากผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการเจรจา การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง แนวคิดนี้เน้นว่าการเรียนรู้ในบริบทประชาธิปไตยไม่เพียงแต่ส่งเสริมทักษะทางสังคม แต่ยังปลูกฝังภายในของผู้เรียนให้กลายเป็นบุคคลที่เปิดใจรับการเปลี่ยนแปลง เคารพความหลากหลาย และเห็นคุณค่าของตนเองในฐานะสมาชิกที่สำคัญของสังคม (Morrison, 2008) ดังที่ Shor (1996) ได้เสนอไว้ในงาน *When Students Have Power* ว่า “การแบ่งปันพลัง” (Sharing Power) ไม่เพียงแต่สร้างความปรารถนาและจินตนาการของการเปลี่ยนแปลง แต่ยังหล่อหลอมประสบการณ์และทักษะที่จำเป็นต่อการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยแนวคิดประชาธิปไตยจึงมิใช่เพียงรูปแบบการจัดการเรียนรู้ แต่เป็นบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้พัฒนาความปรารถนาและจินตนาการในการสร้างสรรค์สังคมที่เป็นธรรมและเท่าเทียม

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา แนวคิดของ เปาโล เฟรรี ที่ปรากฏในหนังสือ การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ผ่านปฏิบัติการฝากสะสม (Depositing) ที่สะท้อนถึงปัญหาและมูลเหตุของปัญหาที่ฝังรากลึกในระบบการศึกษาจึงเป็นที่มาที่เปาโล เฟรรี เสนอโมโนทัศน์ “การศึกษาฐานแห่งเสรีภาพ” หรือ Freedom-based education เพื่อปลดปล่อยและสร้างสังคมและบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ในห้องเรียนอย่างแท้จริงหรือห้องเรียนประชาธิปไตยนั่นเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นความท้าทายการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ที่มีใช้แค่องค์ความรู้แต่เป็นปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพของครูกับนักเรียนจากแนวตั้งสู่นราบ รวมถึงการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหมายผ่านกระบวนการห้องเรียนประชาธิปไตย ซึ่งรากฐานที่สำคัญต่อแนวคิด ห้องเรียนประชาธิปไตยยังสืบเนื่องมาจาก John Dewey นักปรัชญาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน ได้เสนอแนวคิดการศึกษาที่เรียกว่า “หนทางก้าวหน้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม” (Progressive Road to Culture) โดยมีหลักการสำคัญที่เน้นการจัดการศึกษาเพื่อชีวิต มิใช่เพียงการเตรียมตัวสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคต Dewey เชื่อว่าการศึกษาคือสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน และส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการแก้ปัญหา มากกว่าการเรียนรู้แบบท่องจำ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยมีครูทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประสานงาน และผู้ร่วมเรียนรู้ มากกว่าการเป็นผู้บังคับหรือผู้ควบคุม โรงเรียนในมุมมองของ Dewey ควรเป็นพื้นที่แห่งความร่วมมือ มากกว่าการแข่งขัน และควรปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน ผ่านการมีส่วนร่วม การเคารพความหลากหลาย และการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่า ดังนั้นแนวคิดของ

Dewey จึงไม่เพียงเป็นรากฐานของการศึกษาก้าวหน้า แต่ยังเป็นกรอบสำคัญในการออกแบบห้องเรียนประชาธิปไตย ที่เคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียน และส่งเสริมการเติบโตทั้งในระดับบุคคลและสังคม

สำหรับความสำคัญของมโนทัศน์ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตยนั้นนับได้ว่าเป็นกระบวนการในการสร้างพลเมืองเข้มแข็งที่มีความสำคัญการจัดการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมัธยมศึกษาที่มีผลต่อการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพนั้น การพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคม การจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ ห้องเรียนประชาธิปไตย จึงเป็นแนวทางที่ตอบสนองต่อพัฒนาการดังกล่าว โดยมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการสร้าง พลเมืองเข้มแข็ง (Active Citizen) อันหมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ยอมรับความแตกต่าง และมีจิตสาธารณะในการร่วมพัฒนาสังคม (Thai MOOC Academy, 2023) แนวคิดนี้มีได้จำกัดอยู่เพียงการปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมเชิงรุกในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างสร้างสรรค์ (The Potential, 2022) อีกทั้งยังมีรากฐานจากแนวคิดพลเมืองในโลกตะวันตกที่เน้นสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกของนครรัฐ ซึ่งในปัจจุบันได้ขยายความหมายไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีบทบาทเชิงรุกในระบบประชาธิปไตย (ThaiPublica, 2015)

หลักการและกรอบแนวคิดปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย

หากการศึกษาคือการฝึกปฏิบัติของเสรีภาพตามแนวคิดห้องเรียนประชาธิปไตย การเรียนการสอนที่ทุกคนสามารถเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ง่ายที่สุด ซึ่งครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่เชื่อว่าไม่ใช่การแบ่งปันข้อมูล แต่เป็นการเติบโตทางปัญญา และจิตวิญญาณของนักเรียน การสอนจึงเป็นการเคารพและเอาใจใส่ จิตวิญญาณของนักเรียนที่มีความจำเป็น โดยที่ต้องจัดเตรียมเงื่อนไขที่จำเป็นเพื่อให้การเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างลึกซึ้งและใกล้ชิดที่สุด (Hooks, 1994) ดังนั้นนักเรียนจึงควรได้เรียนรู้สิทธิตามรัฐธรรมนูญที่ไม่ใช่แต่โลกของการเมืองแต่ทว่าเป็นหลักการพื้นฐาน 3 ประการอันประกอบด้วย เสรีภาพความยุติธรรมและความเสมอภาค ควรถูกอธิบายและนำสู่การปฏิบัติในบริบทโรงเรียนและห้องเรียน ดังนี้

เสรีภาพในบริบทการศึกษา (Freedom) หมายถึง การเปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้เป็นตัวตนที่แท้จริงของตนเอง มีสิทธิในการแสดงออกทั้งทางความคิดและการกระทำ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้คุ้มครอง เคารพ และตระหนักถึงสิทธิในการเลือกและตัดสินใจของนักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคล

ความยุติธรรมในโรงเรียน (Justice) หมายถึง นักเรียนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน และมีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเมื่อเกิดข้อขัดแย้งหรือการกล่าวหา โดยเฉพาะในกรณีที่นักเรียนถูกกล่าวหาว่าประพฤติมิชอบ ควรจะมีสิทธิในการเล่าเรื่องราวของตนเอง และได้รับการรับฟังอย่างจริงจังจากครูหรือผู้บริหารสถานศึกษา

ความเสมอภาค (Equality) หมายถึง การตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะบุคคลของนักเรียนแต่ละคน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง นักเรียนที่ต้องการความช่วยเหลือพิเศษควรได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม มิใช่ถูกปฏิเสธด้วยเหตุผลของความเป็นกลางที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเสมอภาคคือการยอมรับความแตกต่าง และจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละคน เพื่อสร้างโอกาสที่แท้จริงในการเติบโต

ตาราง 1 การเปรียบเทียบห้องเรียนปกติกับห้องเรียนประชาธิปไตยตามแนวคิดของ Dewey และ Paulo Freire

ประเด็น	Traditional Classroom	Democratic Classroom
ฐานคิดทางปรัชญา	การถ่ายทอดความรู้แบบแนวตั้ง การถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ศิษย์ (Banking Model)	ปรัชญาประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม-ปฏิรูป การเรียนรู้เพื่อชีวิต (Education for life)
เป้าหมายของการศึกษา	ความรู้เชิงวิชาการ การสอบผ่าน	พัฒนาพลเมืองที่มีเหตุผลและอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่า
บทบาทของครู	ผู้ควบคุม ผู้ถ่ายทอด	ผู้อำนวยการเรียนรู้ ผู้ร่วมเรียนรู้
บทบาทของนักเรียน	ผู้รับข้อมูล ผู้ทำตาม	ผู้ร่วมสร้างความรู้ผ่านประสบการณ์
วิธีการเรียนรู้	ท่องจำ ทำซ้ำตามคำสั่ง	การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การแก้ปัญหา
ความสัมพันธ์ในห้องเรียน	แนวตั้ง มีลำดับชั้นอำนาจ	แนวราบ เคารพความหลากหลาย
การจัดการความขัดแย้ง	หลีกเลี่ยงหรือควบคุมด้วยอำนาจ	ใช้การไตร่ตรองและสนทนาอย่างมีเหตุผล
การยอมรับความแตกต่าง	เน้นความเป็นกลางแบบเดียวกัน	ส่งเสริมการอยู่ร่วมในสังคมพหุวัฒนธรรม
การประเมินผล	ครูเป็นผู้ประเมินฝ่ายเดียว	นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองและเพื่อน
คำสำคัญ	วินัย ความรู้ อำนาจ	ประสบการณ์ ความร่วมมือ การเติบโต

จากตารางแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากห้องเรียนแบบดั้งเดิมที่เน้นการควบคุมและการถ่ายทอดความรู้ ไปสู่ห้องเรียนประชาธิปไตยที่เคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยแนวคิดของ John Dewey เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การแก้ปัญหา และการเติบโตทางสังคม ขณะที่ Paulo Freire มุ่งเน้นการปลดปล่อยผู้เรียนจากโครงสร้างอำนาจที่กดทับ ผ่านการตั้งคำถาม การวิพากษ์ และการตื่นรู้ทางสังคมแม้ทั้งสองแนวคิดจะมีจุดเน้นต่างกัน แต่ล้วนเห็นพ้องว่าการศึกษาควรเป็นพื้นที่แห่งเสรีภาพ ความร่วมมือ และการสร้างความหมายร่วมกัน โดยมีครูเป็นผู้เปิดพื้นที่และนักเรียนเป็นผู้ร่วมสร้างการเรียนรู้ การออกแบบห้องเรียนประชาธิปไตยตามกรอบนี้จึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนวิธีสอน แต่คือการเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และการปลูกฝังภายในของผู้เรียนให้กลายเป็นพลเมืองที่มีความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีคุณค่าและมีจริยธรรม

จากการศึกษาสภาพปัญหาและมโนทัศน์ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตยจึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่บ่มเพาะคุณลักษณะการเป็นพลเมืองเข้มแข็งโดยในบทความนี้นำเสนอกระบวนการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การอภิปรายเชิงคุณธรรม ซึ่งจะช่วยให้ นักเรียนฝึกการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและการตัดสินใจบนฐานคุณค่า, การบ่มเพาะคุณลักษณะประชาธิปไตย ที่เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม, การยอมรับความหลากหลาย เพื่อสร้างทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม และการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่เชื่อมโยงความรู้กับการแก้ปัญหาจริงและการทำงานร่วมกัน ดังนี้

ห้องเรียนประชาธิปไตยกับปฏิบัติการ ถกเถียง อภิปรายในเชิงคุณค่า ศีลธรรม และจริยธรรม (Moral-Democratic Approach)

Dewey (1964) เสนอว่า อุดมคติและหลักศีลธรรมสากลที่ยึดถือร่วมกันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของประชาธิปไตย เพราะช่วยให้พลเมืองสามารถแก้ไขความขัดแย้งผ่านการไตร่ตรองและการสนทนาอย่างมีเหตุผล แทนการใช้อำนาจหรือความรุนแรง

Sen (2010) เสนอว่า ประชาธิปไตยไม่ใช่เพียงรูปแบบของรัฐบาลหรือผลรวมของสถาบัน แต่คือกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เกิดการอภิปรายอย่างมีเหตุผลในสาธารณะ โดยเฉพาะ “เสรีภาพ” ซึ่งเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนา เพราะการใช้เสรีภาพนั้นต้องอยู่ภายใต้กรอบของคุณธรรมและความรับผิดชอบร่วมกันในสังคม

ประชาธิปไตยจึงเป็นระบบที่เอื้อต่อการถก คุมค่า ศีลธรรม และจริยธรรม ที่แสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน และคนกับรัฐ ในระดับมหภาคหรือในระดับสังคม แต่จริยธรรมในระดับจุลภาคจำเป็นต้องมีการปฏิบัติการในระดับห้องเรียน โดยแนวคิดที่ (Dewey, 1964) เสนอไว้ใน Democracy and education ทั้ง สามประการมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกัน ในระบอบประชาธิปไตย ประการแรก หลักจริยธรรมสากล เช่น ความยุติธรรม เสรีภาพ ความเสมอภาค ไม่ใช่เพียงค่านิยมส่วนบุคคล แต่เป็น กรอบร่วม ที่ช่วยให้พลเมืองสามารถถกเถียงและตัดสินใจร่วมกันได้อย่างมีเหตุผล ประการที่สอง วาทกรรม โดยเสรี คือการเปิดพื้นที่ให้ทุกเสียงมีสิทธิ์เสนอความคิดเห็น โดยไม่ถูกกดขี่หรือกลบเสียงด้วยอำนาจ ตามความเห็นทั่วไปทั้ง ความสามารถพื้นฐาน และประการสุดท้าย การไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล คือการใช้เหตุผลและข้อมูลในการพิจารณา ไม่ใช่ การตัดสินใจจากอารมณ์หรืออคติ ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนประชาธิปไตยจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงและอภิปรายในเชิงศีลธรรม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า ความดี ความงาม และคุณธรรมของสังคม การตั้งคำถามเชิงคุณค่าเช่นนี้ถือเป็นวิธีการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพสูงในการส่งเสริมความสามารถทางศีลธรรมและประชาธิปไตยของผู้เรียน

แนวทางการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในบริบทนี้เน้นการจัดการเรียนรู้ที่มีรากฐานจากมุมมองทางจริยธรรมแบบบริบทนิยม (Contextual Ethics) ซึ่งมองว่าการกระทำและการตัดสินใจทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับหลักการสากลที่ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น โรงเรียนจึงควรส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหาทางสังคม และการพิจารณาทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจว่าสิ่งใด “ถูกต้อง” หรือ “ดี” ได้อย่างมีเหตุผลและรับผิดชอบกระบวนการเรียนรู้เชิงศีลธรรมในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ (Kohlberg, 1981) ที่เน้นการพัฒนาการทางศีลธรรมผ่านการไตร่ตรองและการอภิปรายในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งทางคุณค่า และแนวคิดของ (Piaget, 1965) ที่เน้นการพัฒนาการทางสังคมผ่านปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นภายใต้การดูแลและเอาใจใส่ของผู้ใหญ่ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสร้างความเข้าใจในกฎเกณฑ์ทางสังคมและพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างมีจริยธรรม

ห้องเรียนแห่งการบ่มเพาะคุณลักษณะนิสัยประชาธิปไตย (Character-Democratic Approach)

ในยุคที่ประชาธิปไตยมิใช่เพียงระบบการเมือง แต่เป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะคุณลักษณะนิสัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน แนวคิด “Character-Democratic Approach” จึงเกิดขึ้นเพื่อออกแบบห้องเรียนประชาธิปไตยให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หล่อหลอมทั้งความรู้และคุณค่า โดยเน้นการสร้างค่านิยมหลัก (Core values) ที่สำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในผู้เรียน แม้การรู้หนังสือ (Literacy) เช่น การฟัง พูด อ่าน เขียน จะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ แต่ในบริบทประชาธิปไตย การรู้เข้าใจในทางการเมือง (Political Literacy) เช่น ความเข้าใจเรื่องสิทธิมนุษยชน หน้าที่พลเมือง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดเชิงวิพากษ์ มีความสำคัญอย่างยิ่ง (Hoskins & Kerr, 2012) การรู้เข้าใจในทางการเมืองเหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้กับสังคมแต่ในมิติของรูปแบบพฤติกรรมที่การจะเกิดการรู้เข้าใจในทางการเมือง (Political Literacy) อย่างแท้จริงนั้นห้องเรียนจำเป็นต้องบ่มเพาะคุณลักษณะนิสัยที่เอื้อต่อการเกิดประชาธิปไตย ได้แก่ คุณธรรมและจริยธรรมทางสังคม (Moral-Social and Virtues) เพื่อเป็นพื้นที่ปลอดภัย (Safe and Caring Space) ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวก ทักษะทางสังคม (Social skills) การแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict resolution) และการสร้างความสัมพันธ์แบบ (Caring relationship) ระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนด้วยกัน เป็นหัวใจของการพัฒนาทักษะทางสังคม เช่น การฟังอย่างลึกซึ้ง การเห็นอกเห็นใจ และการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติ (UNESCO, 2014)

ห้องเรียนแห่งการยอมรับความหลากหลาย (Classroom-Based Multicultural Democratic Approach)

โลกในยุคที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตกลายเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน การศึกษาจึงไม่อาจดำรงอยู่ในกรอบของการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว หากต้องทำหน้าที่เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่าและมีเหตุผล แนวคิด “ห้องเรียนแห่งการยอมรับความหลากหลาย” (Classroom-Based

Multicultural Democratic Approach) จึงมิใช่เพียงการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออก แต่คือการออกแบบพื้นที่เรียนรู้ที่ฝังรากอยู่ในปรัชญาประชาธิปไตยเสรีนิยม ซึ่ง Amy Gutmann (1996) ได้วางรากฐานไว้อย่างลึกซึ้งในงาน Democratic Education Gutmann เสนอว่าการศึกษาประชาธิปไตยต้องมีลักษณะ “non-repressive” และ “non-discriminatory” กล่าวคือ ต้องไม่กดทับความคิดของผู้เรียน และต้องไม่เลือกปฏิบัติต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อ หรืออัตลักษณ์ของผู้เรียน การศึกษาจึงต้องเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้ใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) ในการแลกเปลี่ยน ถกเถียง และตัดสินใจร่วมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างพลเมืองที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่มีความหลากหลายอย่างเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรี

ในบริบทของห้องเรียน แนวคิดนี้แปลความออกมาเป็นการออกแบบ “พื้นที่ปลอดภัย” (Safe Space) ที่มิใช่เพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่คือพื้นที่ทางอารมณ์และปัญญาที่ผู้เรียนรู้สึกว่าการแสดงความคิดเห็นของตนเองมีความหมาย ความแตกต่างของตนเองได้รับการยอมรับ และความขัดแย้งสามารถถูกนำมาพูดคุยอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่เพื่อเอาชนะกัน แต่เพื่อเข้าใจและอยู่ร่วมกันได้ดียิ่งขึ้น ห้องเรียนเช่นนี้จึงต้องมีโครงสร้างที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มิใช่เพียงการอนุญาตให้พูด แต่คือการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ “การพูด” กลายเป็นการกระทำทางการเมือง (Political Act) ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม การยอมรับความหลากหลายในห้องเรียนตามแนวคิดของ Gutmann จึงไม่ใช่การประนีประนอมแบบผิวเผิน แต่คือการฝึกฝน “คุณธรรมประชาธิปไตย” (Democratic Virtues) เช่น ความอดทนต่อความเห็นต่าง ความสามารถในการฟังอย่างลึกซึ้ง ความกล้าในการตั้งคำถาม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งล้วนเป็นคุณลักษณะที่ต้องการการบ่มเพาะผ่านประสบการณ์ตรง ไม่ใช่การสอนแบบบรรยาย

ในบริบทของประเทศไทย ห้องเรียนที่ยึดแนวคิดนี้จะต้องกล้าท้าทายโครงสร้างอำนาจแบบแนวดิ่งที่ฝังรากในวัฒนธรรมโรงเรียน เปิดพื้นที่ให้เสียงของนักเรียนมีความหมาย และยอมรับว่าความขัดแย้งคือโอกาสในการเรียนรู้ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง การสร้างห้องเรียนประชาธิปไตยจึงมิใช่เพียงการจัดกิจกรรม แต่คือการเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน จาก “ผู้สอนกับผู้เรียน” ไปสู่ “ผู้ร่วมสร้างความหมายทางการศึกษา” ห้องเรียนแห่งการยอมรับความหลากหลายตามแนวคิดของ Gutmann คือการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ไม่เพียงสอนให้รู้ แต่สอนให้ “อยู่ร่วม” อย่างมีคุณค่า เป็นการศึกษาที่ไม่เพียงผลิตแรงงาน แต่ผลิตพลเมืองที่มีความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในโลกที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ห้องเรียนแห่งการตระหนักรู้ต่อปัญหาเพื่อใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการหาทางออก (A Democratic Way of Problem Based Learning)

การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาและตั้งคำถามร่วมกันของนักเรียนและครูเป็นแนวทางแบบผสมผสาน สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อแก้ปัญหาสถานการณ์ ห้องเรียนนี้สามารถออกแบบได้ในทุกวิชา การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาและตั้งคำถามร่วมกันของนักเรียนและครูเป็นแนวทางแบบผสมผสานและพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และยังเพิ่มคุณค่าให้เด็กด้วยวิธีการเชิงปฏิบัติต่อปัญหาเพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสมโดยใช้การแบ่งปันและแสดงความคิดเห็นเป็นผลให้นักเรียนรู้สึกเป็นประชาธิปไตย เพื่อพัฒนาทั้งทักษะการคิดและคุณลักษณะพลเมืองผ่านการแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมและมีเหตุผล โดยมีรากฐานจากปรัชญาการศึกษาเชิงประชาธิปไตยของ Dewey และ Gutmann

ในบริบทของการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย การเรียนรู้มิใช่เพียงการรับข้อมูล แต่คือกระบวนการที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการตั้งคำถาม สำรวจปัญหา และร่วมกันออกแบบทางออกอย่างมีเหตุผล แนวคิด “Democratic Way of Problem-Based Learning” (D-PBL) จึงเป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning: PBL) กับหลักการประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วม ความเสมอภาค และการตัดสินใจร่วมกัน (Karayil & Praveen, 2019)

D-PBL เริ่มต้นจากการสร้าง “สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่หลากหลาย” ซึ่งเปิดโอกาสให้ครูและนักเรียนร่วมกันตั้งคำถามเกี่ยวกับปัญหาที่มีความหมายต่อชีวิต เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความขัดแย้ง หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม จากนั้นจึงร่วมกันวิเคราะห์ สังเคราะห์ และออกแบบแนวทางแก้ไขผ่านกระบวนการที่เคารพเสียงของทุกคน เช่น การอภิปราย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการลงคะแนนเสียง

กระบวนการนี้ไม่เพียงพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการเรียนรู้ด้วยตนเอง แต่ยังบ่มเพาะคุณลักษณะประชาธิปไตย เช่น ความอดทนต่อความเห็นต่าง ความสามารถในการฟังอย่างลึกซึ้ง และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Dewey (1916) ที่มองว่าการศึกษาและประชาธิปไตยเป็นกระบวนการเดียวกัน และแนวคิดของ Gutmann (1996) ที่เน้นการใช้เหตุผลร่วมกันในสังคมที่หลากหลาย

D-PBL สามารถออกแบบได้ในทุกวิชา โดยใช้ปัญหาเป็นตัวตั้งต้นของการเรียนรู้ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้จากหลากหลายศาสตร์ในการวิเคราะห์และออกแบบทางเลือกอย่างมีจริยธรรม ผลที่เกิดขึ้นคือผู้เรียนรู้สึกว่าตนมีคุณค่า มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น และมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหัวใจของการสร้าง “ห้องเรียนประชาธิปไตย” ที่แท้จริง

ตาราง 2 การเปรียบเทียบ 4 แนวคิดห้องเรียนประชาธิปไตย

ชื่อแนวคิดห้องเรียน	จุดเน้นหลัก	ลักษณะการเรียนรู้	ตัวอย่างนวัตกรรมเชิงกระบวนการเรียนรู้	คุณลักษณะที่พัฒนา	ทฤษฎี/นักคิดที่เกี่ยวข้อง
1. Moral-Democratic Approach ห้องเรียนประชาธิปไตยกับการถกเถียงเชิงคุณธรรม	การอภิปรายเชิงคุณค่า ศีลธรรม และจริยธรรม	ถกเถียงอย่างมีเหตุผลในประเด็นที่มีความขัดแย้งทางคุณค่า	(1) สถานการณ์สมมติถกเถียงประเด็นคุณค่า (Role Play) (2) วงสนทนาแลกเปลี่ยนเหตุผลเชิงคุณธรรม (Ethical Debate Café) (3) กิจกรรม บันทึกสะท้อนความคิด (Reflective Journaling) (4) เวทีอภิปรายเชิงคุณธรรม (Moral Forum)	การไตร่ตรองทางศีลธรรม ความยุติธรรม เสรีภาพ ความรับผิดชอบ	Dewey (1964), Sen (2010), Kohlberg (1981), Piaget (1965)
2. Character-Democratic Approach ห้องเรียนแห่งการบ่มเพาะคุณลักษณะนิสัยประชาธิปไตย	การหล่อหลอมค่านิยมประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน	การสร้างพื้นที่ปลอดภัยและความสัมพันธ์เชิง Caring	(1) กิจกรรมสัญญาประชาธิปไตยในห้องเรียน , ห้องเรียนสิทธิมนุษยชน (2) กระบวนการเรียนรู้ Peer Mentoring (3) กิจกรรมวงสนทนาเพื่อสร้างความไว้วางใจและการฟังอย่างลึกซึ้ง	คุณธรรม จริยธรรม ทักษะทางสังคม การฟังอย่างลึกซึ้ง	Hoskins and Kerr (2012), UNESCO (2017)

ชื่อแนวคิดห้องเรียน	จุดเน้นหลัก	ลักษณะการเรียนรู้	ตัวอย่างนวัตกรรมเชิงกระบวนการเรียนรู้	คุณลักษณะที่พัฒนา	ทฤษฎี/นักคิดที่เกี่ยวข้อง
3. Classroom-Based Multicultural Democratic Approach ห้องเรียนแห่งการยอมรับความหลากหลาย	การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างมีศักดิ์ศรี	การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเสรีในพื้นที่ปลอดภัย	(1) กระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมผ่านศิลปะ/อาหาร/ดนตรี (2) กิจกรรมเล่าเรื่องจากหลากหลายวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจ (Storytelling Diversity) (3) กิจกรรมวันแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในโรงเรียน(Cultural Exchange Day)	ความอดทนต่อความเห็นต่าง การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	Gutmann (1996), Dewey (1916)
4. A Democratic Way of Problem-Based Learning (D-PBL) ห้องเรียนแห่งการตระหนักรู้ต่อปัญหา	การตั้งคำถามร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาสังคม	การเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานโดยมีส่วนร่วมของครูและนักเรียน	(1) โครงการงานแก้ปัญหาชุมชน (Community Project) (2) ระดมสมองแก้ปัญหาสังคม (Civic Hackathon) (3) กระบวนการสืบเสาะการตั้งคำถามร่วมกันและค้นหาคำตอบจากแหล่งข้อมูลจริง (Collaborative Inquiry)	การคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจเชิงจริยธรรม ความเป็นพลเมือง	Dewey (1916), Gutmann (1996), Karayil and Praveen (2019)

จากการเปรียบเทียบแนวคิดห้องเรียนประชาธิปไตยทั้งสี่รูปแบบ ได้แก่ Moral-Democratic Approach, Character-Democratic Approach, Classroom-Based Multicultural Democratic Approach และ A Democratic Way of Problem-Based Learning (D-PBL) พบว่าแต่ละแนวคิดมีจุดเน้นเฉพาะที่สะท้อนมิติสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนในฐานะพลเมืองประชาธิปไตย ทั้งในด้านการไตร่ตรองทางศีลธรรม การหล่อหลอมคุณลักษณะนิสัย การอยู่ร่วมกับความหลากหลาย และการแก้ปัญหาสังคมอย่างมีส่วนร่วม การออกแบบห้องเรียนประชาธิปไตยตามกรอบเหล่านี้จึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนวิธีการสอน แต่คือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาให้เป็นพื้นที่แห่งการเติบโตทางปัญญา จิตวิญญาณ และความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่ต้องการการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม การนำแนวคิดเหล่านี้ไปปรับใช้ในระดับห้องเรียนจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างรากฐานประชาธิปไตย

บทสรุป (Conclusion)

“ปฏิบัติการห้องเรียนประชาธิปไตย” มิใช่เพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการสอน แต่คือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษา (Pedagogical paradigm) ที่มุ่งจัดวางอำนาจใหม่ในโรงเรียนและห้องเรียน โดยยึดหลักการเคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียน เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตั้งคำถาม และสร้างความรู้ร่วมกัน ครูจึงไม่ใช่ผู้ควบคุม แต่เป็นผู้ประสานและผู้ร่วมเรียนรู้ กระบวนทัศน์นี้มีรากฐานจากแนวคิดของ Paulo Freire ที่มองการศึกษาเป็นกระบวนการปลดปล่อย และ John Dewey ที่เน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิต โดยต่างชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในระบอบประชาธิปไตยต้องตั้งอยู่บนเสรีภาพ ความยุติธรรม และความเสมอภาค ผ่านความสัมพันธ์แบบเจตนาร่วม (Co-intentionality) ระหว่างครูกับนักเรียน

ในบริบทของสังคมไทยที่กำลังเผชิญความท้าทายด้านความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาพลเมืองเข้มแข็งภายใต้ระบบการศึกษา การออกแบบห้องเรียนประชาธิปไตยจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างรากฐานประชาธิปไตยและพลเมืองเข้มแข็ง (Active Citizen) โดยสามารถสังเคราะห์ออกมาเป็น 4 กระบวนการหลัก ได้แก่ การอภิปรายเชิงคุณค่าและศีลธรรม (Moral-Democratic Approach) ที่เปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้ถกเถียงประเด็นคุณธรรมและฝึกการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม, การบ่มเพาะคุณลักษณะนิสัยประชาธิปไตย (Character-Democratic Approach) ที่สร้างความรับผิดชอบและความสัมพันธ์เชิง Caring ผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน, การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multicultural Democratic Approach) ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนเรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างมีศักดิ์ศรี และการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Democratic Problem-Based Learning) ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับการแก้ปัญหาสังคมจริงโดยมีส่วนร่วมของครูและนักเรียน

นวัตกรรมเชิงกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับแนวคิดเหล่านี้สามารถออกแบบได้หลากหลาย เช่น เวทีอภิปรายเชิงคุณธรรม (Moral Forum) ที่ใช้สถานการณ์สมมติเป็นฐานการถกเถียง, สัณฐานประชาธิปไตยในห้องเรียน ที่นักเรียนร่วมกันกำหนดกติกาและระบบพี่เลี้ยง-น้องเลี้ยง (Peer Mentoring), เวทีแลกเปลี่ยนพหุวัฒนธรรม ที่เปิดพื้นที่ให้เรื่องเล่าและศิลปะจากวัฒนธรรมที่หลากหลาย และ Civic Hackathon for Youth ที่นักเรียนรวมทีมระดมสมองแก้ปัญหาสังคมในเวลาจำกัด กระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงสร้างการเรียนรู้เชิงวิชาการ แต่ยังบ่มเพาะคุณลักษณะพลเมืองที่เข้มแข็ง ทั้งการคิดเชิงคุณธรรม การมีส่วนร่วม การยอมรับความหลากหลาย และการแก้ปัญหาเชิงประชาธิปไตย

อาจกล่าวได้ว่า การส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งในระบบการศึกษาไทยไม่อาจเกิดขึ้นได้เพียงจากเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมการเรียนรู้ในทุกกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องเรียน ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการหล่อหลอมวิถีคิด ทักษะคิด และคุณลักษณะของผู้เรียนให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตยอย่างมีคุณค่า การสร้างห้องเรียนประชาธิปไตยจึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงในระดับห้องเรียน แต่คือการขับเคลื่อนร่วมกันของครู

โรงเรียน และนโยบาย เพื่อสร้างระบบการศึกษาที่เคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียน และหล่อหลอมพลเมืองที่มีพลังในการอยู่ร่วมและเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีคุณค่า

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับครู

การสร้างวัฒนธรรมการตั้งคำถามในทุกวิชา เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายและกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ การเปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้คิด วิเคราะห์ และตั้งคำถามต่อสิ่งที่เรียนรู้ไม่เพียงช่วยพัฒนาทักษะวิจารณ์ญาณ แต่ยังส่งเสริมความกล้าหาญทางปัญญาและการเคารพในความแตกต่าง การใช้การสนทนาและการไตร่ตรองร่วมเป็นเครื่องมือหลักในการเรียนรู้ ช่วยให้ครูและนักเรียนได้แลกเปลี่ยนมุมมองอย่างเท่าเทียมและร่วมกันสร้างองค์ความรู้อย่างมีส่วนร่วม นอกจากนี้ การออกแบบกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีสิทธิเลือกและแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ คือการฝึกฝนการใช้สิทธิและความรับผิดชอบในบริบทที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับโรงเรียน

การปรับโครงสร้างอำนาจในห้องเรียนให้เป็น แนวราบ เพื่อลดการควบคุมจากบนลงล่าง และเปิดโอกาสให้เกิดความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือระหว่างครูและนักเรียน การสร้างพื้นที่ปลอดภัยที่ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ โรงเรียนควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการกำหนดกฎ กิจกรรรม และการประเมิน เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) และความรับผิดชอบร่วมในกระบวนการเรียนรู้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในระดับนโยบาย การขยายแนวคิดประชาธิปไตยไปสู่ ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ไม่จำกัดเฉพาะวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อยืนยันว่าความเป็นพลเมืองไม่ใช่เพียงเนื้อหา แต่คือวิธีการเรียนรู้และการอยู่ร่วมกัน หลักสูตรและการประเมินควรเน้นการพัฒนาพลเมืองที่มีวิจารณ์ญาณ มีความรับผิดชอบ และสามารถมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ การสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมการเรียนรู้แบบประชาธิปไตย จะช่วยให้ครูและโรงเรียนมีเครื่องมือและแนวทางที่เหมาะสมในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

References

- Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. Macmillan.
- Dewey, J. (1964a). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Free Press.
- Dewey, J. (1964b). In R. D. Archambault (Ed.), *John Dewey on education: Selected writings*. Random House.
- Donahue-Keegan, D., Villegas-Reimers, E., & Cressey, J. (2019). Integrating social-emotional learning and culturally responsive teaching in teacher education preparation programs: The Massachusetts experience so far. *Teacher Education Quarterly*, 46(4), 150-168.
- Equitable Education Fund. (2023). *Report on the situation of children dropping out of the education system in 2023*. <https://www.eef.or.th/tzd-summary/>
- Freire, P. (1979). *Pedagogy of the oppressed*. Penguin.

- Freire, P. (2017). *Pedagogy of the oppressed: 60th anniversary edition* (S. Kulkornkanwan Hamdani, Trans.). Suan Ngerm Mee Ma.
- Gutmann, A. (1996a). Challenges of multiculturalism in democratic education. In R. Fullinwider (Ed.), *Public education in a multicultural society: Policy, theory, critique* (pp. 156–180). Cambridge University Press.
- Gutmann, A. (1996b). *Democratic education* (Rev. ed.). Princeton University Press.
- Hooks, B. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.
- Hoskins, B., & Kerr, D. (2012). *Final study summary and policy recommendations: Participatory citizenship in the European Union*. Publications Office of the European Union.
- Kohlberg, L. (1981). *The philosophy of moral development: Moral stages and the idea of justice* (Vol. 1). Harper & Row.
- Kulkornkanwan, S. (2017). *Education and social transformation: The ideas of Paulo Freire* (2nd ed.). Chulalongkorn University Press. [in Thai]
- Maneepairoj, P. (2008). *Edible philosophy*. The Knowledge Center. [in Thai]
- Ministry of Education. (1975). *Upper secondary education curriculum B.E. 2518 (1975)*. Kurusapa Press. [in Thai]
- Morrison, K. A. (2008). Democratic classrooms: Promises and challenges of student voice and choice, Part one. *Educational Horizons*, 87(1), 50–60. <http://www.jstor.org/stable/42923743>
- National Council for the Social Studies. (2013). *Revitalizing civic learning in our schools*. Author. <https://www.socialstudies.org/positions/revitalizing-civic-learning>
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child* (M. Gabain, Trans.). Free Press. (Original work published 1932)
- Prachachat Business. (2023, January 12). *EEF reveals over 1 million children have dropped out of the education system, with 200,000 more at risk*. <https://www.prachachat.net/breaking-news/news-1287593>
- Sen, A. (2010). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Shor, I. (1996). *When students have power: Negotiating authority in a critical pedagogy*. University of Chicago Press.
- Thairath Online. (2023, January 10). *Over 1 million children drop out of the education system: EEF accelerates support*. <https://www.thairath.co.th/news/local/2869265> [in Thai]
- Thamwintorn, P. (1989). *Political indoctrination through textbooks: An analysis of textbooks under the 1978 primary education curriculum*. Thammasat University. [in Thai]
- Thai MOOC Academy. (2023). *Strong citizens: Active citizen*. Retrieved January 18, 2026, from <https://learn.thaimooc.ac.th/courses/course-v1:NPRU+00384+0/about> [in Thai]
- The Potential. (2022, January 25). *Everyone is an “active citizen”*: Creating small changes from things close to us. <https://thepotential.org/knowledge/active-citizenship/>
- ThaiPublica. (2015, August 26). *On active citizenship*. <https://thaipublica.org/2015/08/varakorn-125/> [in Thai]
- UNESCO. (2014). *Learning to live together: Education policies and realities in the Asia-Pacific*. UNESCO Bangkok. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227208>